

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

(IIFS- 2.875) (ISRA JIF- 1.312)

April -2021 Special Issue- 1

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

April -2021
Special Issue- I

International Impact Factor Services IIFS 2.875

International Society for Research Activity (ISRA)
Journal-Impact-Factor (JIF) ISRA JIF- 1.312

Digital Online Identifier-
Database System

A An International Digital and Virtual Library

Chief & Executive Editor

Dr. Girish Shalik Koli (AMRJ)

Dongar Kathora, Tal. Yawal,

Dist. Jalgaon [M. S.] India. Pin Code: 425301

Mobile No: 09421682612 Email: aimrj18@gmail.com

Website: www.aimrj.com

Akshara Publication

Plot No 143 Professors colony,

Near Biyani School, Jamner Road, Bhusawal Dist Jalgaon Maharashtra 425201

©Copyright 2021 AMRJ. All Rights Reserved

www.aimrj.com

Page PRINCIPAL

r.S.S's.Smt.V.U.Patil Arts &
Late Dr.B.S.Desate Science College
Sakri, Tal Sakri, Dist Dhule

Sr.No	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
20	उत्तर-प्रियदर्शी काव्य-नाटक में चित्रित बौद्धदर्शन	सौ.शितल अंकुश गायकवाड डॉ. महादेव काशिनाथ कलशेट्टी	84-86
21	महादेवी वर्मा की दृष्टि में पशु पक्षी	प्रणिता गोगोई	87-90
22	'धरती धन न अपना' में अभिव्यक्त दलित स्त्री-वेदना	प्रो. रवीन्द्रनाथ मिश्र जयंती सिंह	91-94
23	'रेत' उपन्यास में नारी विमर्श	डॉ. जगदीश बी. चव्हाण	95-97
24	शिक्षा में शोध का महत्व	श्रीमती बर्नाली राय	98-100
25	'कवितावली' में चित्रित लोकजीवन	प्रो. रवीन्द्रनाथ मिश्र कुमार सत्यम	101-105
मराठी विभाग			
26	महामानवावरील महाकवीचे काव्य : तुझे बोट धरून चाललो आहे मी !	प्रा. डॉ. राजेंद्र दुर्योधन मुंढे	106-110
27	प्राचीन दफन संस्कृती नैकुंड	डॉ.विशाखा संजय कांबळे	111-112
28	भाषा आणि प्रसारमाध्यमे (मुद्रित व दृश्य माध्यमे)	डॉ. अशोक गौरीशंकर माळगे	113-119
29	भारतीय शेतमजुरांच्या आर्थिक व इतर समस्या	डॉ. गव्हाळे बी.व्ही.	120-124
30	'महात्मा गांधी आणि असहकार आंदोलन'	डॉ. उल्हास रामजी राठोड	125-128
31	ग्रामीण कथात्मक साहित्यातील आंदोलक शेतकरी जीवन	व्हसमने सुरेखा बसाप्पा	129-133
32	उत्पादन घटकांना मिळणाऱ्या मोबदल्याचा चिकित्सक अभ्यास	प्रा.काकासाहेब जालिंदर अनपट डॉ. कैलास आर. चव्हाण	134-140
33	जळगाव जिल्ह्यातील लघु व मध्यम उद्योगातील कामगारांच्या आर्थिक व सामाजिक विकासात सघटनांची भूमिका	सौ. सविता मुरलीधर जावळे डॉ. सर्जेराव गंगाधर गोळे	141-146
34	समताधिष्ठित समाज निर्माण करणारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार	डॉ. के. ए. वारके	147-149
35	ग्रामीण विकासातील पंचायत समितीची भूमिका	शामकुमार मधुकर दुसाने प्रो. शुभांगी दि. राठी	150-153
36	समाजप्रबोधनकार हेगडे देसाई	डॉ. खेहा सुवास प्रभू महांबरे	154-158
37	दुष्काळाची वास्तवता चित्रित करणारी मराठी ग्रामीण कादंबरी	डॉ. कैलास बुधा वाघ	159-162
38	आद्य कवयित्री महदंवेचे धवळे	डॉ.विठ्ठल जीवतोडे	163-167
39	विदर्भातील नव्वदोत्तर गझलेचे शिलेदार	प्रा. संजय एस. पोहरे	168-174

दुष्काळाची वास्तवता चित्रित करणारी मराठी ग्रामीण कादंबरी

डॉ. कैलास बुधा वाघ

श्रीमती विगलबाई उत्तमराव पाटील कला व कॅ. डॉ. भारकर सदाशिव देसले विज्ञान वरिष्ठ महाविद्यालय
साक्री, ता. साक्री, जि. धुळे-424304 मो.क. 9890030380

प्रस्तावना

जगात भारत देश हा कृषिप्रधान देश म्हणून ओळखला जातो. त्याचबरोबर खेड्यांचा देश म्हणूनही भारताची ओळख आहे. येथील खेड्यात राहणाऱ्या प्रमुख व्यवसाय शेती हाच आहे. शेतीवरच या खेड्यातील लोकांचा उदरनिर्वाह चालत असतो. शेतीसाठी आवश्यक असणारा घटक म्हणजे पाणी आहे. पाणी प्रत्येक सजीवाला जगण्यासाठी महत्त्वाचा घटक आहे. पाणी म्हणजे जीवन आहे मानव, मानवेतर प्राणी, शेती पाण्याविना जीवंत राहू शकत नाहीत.

महाराष्ट्राचा आपण पर्जन्यमानाचा विचार केला तर विदर्भ-मराठवाडा या परिसरात कमी प्रमाणात झाल्यामुळे त्याठिकाणी मोठ्या प्रमाणावर दुष्काळ पडलेला दिसून येतो. दुष्काळामुळे तेथील संपूर्ण ग्रामीण जीवन ढवळून निघत असताना दिसून आलेले आहे. पाण्याच्या या भिषण दुष्काळामुळे शेती उजाड पडली तेथील सर्वसामान्य शेतकरी हवालदिल झाले. या दुष्काळामुळे अनेक शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या झाल्या. काही बेघर झाले. त्यांच्या मुलांचे आरोग्य शिक्षण व इतर मूलभूत प्रश्न निर्माण झाले आणि त्याच बरोबर शेतकऱ्यांचा जिवाभावाचा मित्र त्याचा बैल / गुरदोरं यांची त्यांच्या डोळ्यादेखत आभाळ झाली. चारा पाण्याअभावी त्यांचे मृत्यू झाले. एकूणच काय तर या दुष्काळाच्या भयान वातावरणामुळे ग्रामीण शेतकऱ्यांचे फक्त हाल झाले नाहीत तर गुरदोरं पशुपक्षी इतर प्राणी या सर्वांचेच हाल झाले. संपूर्ण सजीवसृष्टी प्रभावित झाली. या दुष्काळाची वास्तवता समाजासमोर जशीच्या तशी यावी यासाठी अनेक ग्रामीण साहित्यकारांची आपल्या साहित्यातून रेखाटण्याचा प्रयत्न केलेला दिसून येतो. त्यातील पुढील काही निवडक मराठी ग्रामीण कादंबरीतून दुष्काळी परिस्थितीचे वास्तव चित्रण रेखाटलेले दिसून येते.

मराठी ग्रामीण कादंबरीच्या सुरुवातीला ज्या कादंबरी जन्माला आल्या. मुळात या कादंबरी मधून दुष्काळाची दाहकता मांडण्याचा प्रयत्न झालेला दिसून येतो. 'बळिबा पाटील' व 'पिराजी पाटील' या सुरुवातीच्या ग्रामीण कादंबऱ्या या दोन्ही कादंबऱ्यांचा विषय जवळजवळ सारखाच आहे. यात आपण रा. वि. टिकेकर यांच्या 'पिराजी पाटील' या कादंबरीतून रेखाटलेल्या चित्रणाचे अभ्यास करणार आहोत. 'पिराजी पाटील' या कादंबरीतून एकोणिसाव्या शतकातील अखेरच्या 20-25 वर्षातील दुष्काळाचे चित्र रेखाटलेले दिसून येते. दुष्काळामुळे उद्ध्वस्त झालेल्या खेड्यातील समाजव्यवस्थेचे वास्तव चित्रण येथे आलेले आहे. पिराजी पाटील हे या कादंबरीचे प्रमुख व्यक्तिरेखा आहे. 'सोनगाव' या गावाचे पिराजी पाटील हे 'पाटील' आहेत. हे गाव तालुक्याच्या जवळ असल्यामुळे गावात लोकांचे नेहमी रहदारी असायची. गावात पाटील, सावकार कुलकर्णी, व्यापारी, कामगार व इतर जातीतील कुटुंब सुखी नांदत होती. या गावाचे 'लक्ष्मी' हे दैवत. पाटलाची तुळजापूरची भवानी माता कुलदैवत. या देवीमुळे संपूर्ण सोनगाव सुखी संपन्न आहे. असे सर्व गावकऱ्यांना वाटते. पिराजी पाटील गावाचा प्रमुख असल्यामुळे तो नेहमीच गावाला सुखी ठेवण्याचा प्रयत्न करित असतो.

सुखी-संपन्न गावाला कालांतराने निसर्गाच्या अवकृपेमुळे दुष्काळाला सामोरे जावे लागते. गावात निसर्गनिर्मित पाऊस न झाल्याने पाण्याचा दुष्काळ पडतो. दुष्काळामुळे संपूर्ण गाव हवालदिल होते. दुष्काळाची तीव्रता मोठी असल्यामुळे गावातील शेतकरी व शेतीवर अवलंबून असलेल्या लोकांची प्राण्यांची वाताहत होते. उपाशीपोटी माणसं मरू लागतात. गावातील सावकार शेतकऱ्यांना कर्ज देणे बंद करतात. पिण्याचा पाण्याचा प्रश्न निर्माण होतो. दूषित पाण्यामुळे लोकांचे आरोग्य बिघडते. माणसं लहान मुलं आजारी पडतात. दवाखान्यात जायला पैसे नसल्यामुळे लोकांचा मृत्यू होतो. कुटुंब उपाशीपोटी असल्याने काम-धंदा मिळत नाही. म्हणून चोरीचे प्रकार वाढतात. सावकार, कुलकर्णी गरीब शेतकऱ्यांचा दुष्काळामुळे फ्रासदा घेतात. बँक वसुली अधिकारी शेतकऱ्यांच्या घरावर वसुली आणतात. काही शेतकऱ्यांचा चोरपट्टी, खोटे आरोप करून घोट्या

केसेस केल्या जातात. पोलीस, बँक कर्मचारी, सावकार सर्वजण या दुष्काळाचा फायदा घेत शेतकऱ्यांना लुबाडतात. उपाशीपोटी कुटुंबाची चाताहात माणसांना बघितली जात नाही म्हणून कुटुंबासाठी लोक शहराकडे कामगंध्यासाठी धाव घेतात. परागंदा होतात.

या दुष्काळामुळे गावातील मंदिरांची देखभाल करायला गावात माणसांचे नसल्यामुळे त्यांचीही दुर्दशा होते. शेतकऱ्यांचा मित्र असलेली त्याची गुरढोराचा चारा पाण्याअभावी मृत्यू होतो. शेतकऱ्यांना आपल्या सज्ज्या-राजाचा मृत्यू बघवत जात नाही. म्हणून शेतकरी जनावरांच्या गळ्यात चिठ्ठ्या बांधून त्यांना सोडून देतात. नैसर्गिक व मानवी संकटामुळे तेथील जनता म्हणू लागते की, "पाटील आमच्या जमिनी सावकाराच्या घरी गेल्या. त्या सावकाराला खंड भरून कराव्या तर एक दाणासुद्धा आम्हाला उरत नाही. काय माती फाकून दिवस काढावे ? आणि असेच दिवस काढायचे तरी कित्ती ? दरात बांधावे म्हटले तर एक जनावर नाही. पाटील राब कसा करावा ? खावे काय ? जानावरे आणावित कोठली ? पांघरूण घ्यावे कसले. आणि राब कराव्या कोणाच्या जमिनीत ? एखाद्याचे खडे खोदून आम्हाला जिवंतपणी मूठमाती तरी देणारा कोण दाता कसा भेटेना ? आजवर राबराब राबलो, सावकाराची धनी केली, सावकाराची चावडी भरली. आता ? देवाचे डोळे थंड व्हायचे उरले होते. आमचा एखादा गेला म्हणजे निवांत."

या गावकऱ्यांच्या प्रश्नांची उत्तरे पाटील देऊ शकत नव्हते. कारण गावावर पिराजी पाटलाचा खूप जीव. या गावकऱ्यांचे दुःख बघून पाटील खूप दुःखी होते. वरील उदगार दुष्काळामुळे तेथील शेतकऱ्यांची झालेली दयनीय व्यवस्थेबरोबरच भ्रष्ट प्रशासन सावकाराकडून होणारी लुबाडणूक जनावरांचा शेतीचा प्रश्न व जीवनाला कंटाळलेला वैतागलेला माणूस दृष्टीस येतो.

एकूणच 'पिराजी पाटील' या कादंबरीतून दुष्काळामुळे शेती शेतीवर उदरनिर्वाह करणारा सर्वसामान्य शेतकरी, शेतमजूर, प्राणी यांचे जीवन कशाप्रकारे उध्वस्त होते यांचे चित्रण याबरोबरच माणसांचा मृत्यू प्राण्यांचा चारापाण्या अभावी होणारा मृत्यू, दुष्काळाचा फायदा घेणारे व्यापारी, सावकार, पोलीस अधिकारी, बँक कर्मचारी शेतकऱ्यांचे कशा प्रकारे शोषण करतात यांचे वास्तव चित्रण 'पिराजी पाटील' या कादंबरीतून रेखाटलेले दिसून येते. एकूणच या कादंबरीतून दुष्काळामुळे कृषी संस्कृतीशी नाळ जोडलेल्या शेतकरी व त्यांच्यावर अवलंबून असलेल्या पशु-पक्षी-प्राणी यांच्या जीवनाचे वास्तव चित्र रेखाटलेले आहे.

त्याच प्रमाणे 'शापित' कादंबरीतून अरुण साधू यांनी मराठवाड्यातील रिंगणगाव आणि आजूबाजूच्या परिसरावर दुष्काळी परिस्थिती ओढवल्यानंतर कशाप्रकारे गावच्या-गावे उध्वस्त होतात. याचे वास्तव चित्र रेखाटलेले दिसून येते. पाण्याच्या दुष्काळामुळे सर्वसामान्य शेतकरी कुटुंब कसे उध्वस्त होतात ते ज्ञानबा या सारजा या दाम्पत्याद्वारे रेखाटलेले आहे.

दुष्काळामुळे ज्ञानबा व सारजा दोघं पती-पत्नी कुटुंबाच्या उदरनिर्वाहासाठी अतोनात कष्ट करतात. दुष्काळी परिस्थितीमुळे पुरेसा रोजगार मिळत नाही आणि मिळाला तर योग्य मजुरी दिली जात नाही. तुटपुंज्या पैशामुळे मुलांची आबाळ होते. दुसरीकडे बेकारी वाढलेली असते. त्यामुळे वामनला रोजगार मिळत नाही म्हणून तोही त्रस्त असतो. दुसरीकडे ज्ञानबाच्या डोक्यावर कर्जाचा डोंगर चढत जातो कर्जापोटी तोही हताश होतो. पोट भरण्यासाठी व कर्ज फेडण्यासाठी इतर लोकांसारखे बाहेर पडतो आणि तेथूनच पुढे त्याच्या संसाराच्या परवडीला सुरुवात होते. कालांतराने ज्ञानबा व सोनबा पुढे वाट चुकून आपल्या कुटुंबापासून कायमचे दूर राहतात. त्यांचा कुठेही शोध लागत नाही. सर्व कुटुंबाची जबाबदारी वामन वर येऊन पडते. प्रवासादरम्यान एका मंदिरात रात्री सर्व थांबलेले असताना आई अचानक गायब होते. आईमुळे रुक्मणी आणि वामन पोरके होतात. शेवटी ते मुंबईला येऊन पोहोचतात. पोलीस तसेच गुंडांकडून त्यांना खूप त्रास होतो. पोट भरण्यासाठी ते सगळीकडे काम शोधतात. कालांतराने मुंबईच्या वातावरणाने ते भूलून जातात. काही गुंडांकडून रुक्मणीचे हरण होते. यामुळे वामन सैरावैरा होतो शेवटी तो परिस्थितीला शरण जातो.

दुष्काळामुळे ग्रामीण कुटुंबाची कशी चाताहात होते याचे चित्रण 'शापित' मधून रेखाटलेले आहे. या कादंबरीविषयी डॉ. रवींद्र ठाकूर मांडतात की, "पात्रांची शापग्रस्तता अधिकाधिक गडद व्हावी म्हणून संकटांची मालिकाच लेखकाने त्यांच्यावर घेतली आहे. दुष्काळाग्रस्तांच्या ह्या

शोकथेत प्रणयचित्र वर लादली आहे. दुष्काळग्रस्तांच्या ह्या शोककथेत ही प्रेमकथेचा हा धागा ओवायला लेखक विसरलेला नाही.² यावरून असे निदर्शनास येते की लेखकांनी 'शापित' या कादंबरीतून दुष्काळामुळे एका सर्वसामान्य कुटुंबाची कशाप्रकारे वाताहत होते हे हे चित्रित करतांना शोकथेचा चित्रणाबरोबर काही पात्रांतद्वारे प्रेमकथाही उलगडलेली दिसून येते व त्यातून कादंबरी पुढे-पुढे सरकत जाते. एकूणच काय तर दुष्काळ हा या कादंबरीतील कुटुंबासाठी कसा शाप ठरला आहे याचा प्रत्यय येताना दिसतो.

'चारापाणी' रा. र. बोराडे यांच्या कादंबरीतून दुष्काळाचे वर्णन रेखाटलेले आहे. 'सुखदेव' या कादंबरीतील प्रमुख व्यक्तीरेखा आहे. 'सुखदेव' हा सर्वसामान्य शेतकऱ्यांचा मुलगा असून महाविद्यालयात असताना तो विद्यार्थी चळवळीचे नेतृत्व करतो. त्याच्या मनातच मुळात नेतृत्वगुण असतात. कालांतराने त्याच्या गावाकडे परिसराकडे पाण्याचा दुष्काळ पडतो. त्यातून मोठ्या प्रमाणावर पाणी टंचाईचा प्रश्न निर्माण होतो. त्यामुळे शेतीवर जगणारा शेतकरी मोडून पडला तर तो पुन्हा कसा उभा राहू शकतो. तो पुन्हा नव्याने उभा राहण्यासाठी कष्ट उपसणाऱ्या सुखदेवाची रा. र. बोराडे यांनी प्रमुख भूमिका साकारलेली आहे. दुष्काळात शेतकऱ्यांना साथ मिळावी म्हणून सुखदेव गावातील सर्व गावकरी एकत्र आणतो. दुष्काळातील पीडित शेतकऱ्यांचे तो नेतृत्व करतो. या शेतकऱ्यांना दिलासा देण्यासाठी त्यांच्या गुराढोरांच्या चारा-पाण्याचा प्रश्न अस्तित्वाचा करतो. त्यासाठी रात्र-दिवस एक करतो. परंतु गावातील सरपंच मलाहारी सोडला तर त्याला फारसा प्रमाणात गावकऱ्यांची साथ मिळत नाही. जनावरांच्या चारापाण्याची सोय व्हावी म्हणून छावण्या सुरू करण्यासाठी तहसीलदार, गटविकास अधिकारी, शेतकरी संघटना, साखर कारखाना अध्यक्ष या सर्वांशी सुखदेव लढतो. शेवटी त्याला दिसते की, मागून मिळणार नाही म्हणून तो आंदोलनाचा घेतो. यादरम्यान गरीब शेतकऱ्यांचे शोषण करणाऱ्या 'आबाराव शेळके' ला धडा शिकवण्याचा प्रयत्न करतो. त्याच्याशी संघर्ष करतो. त्याचप्रमाणे घरातील व्यक्ती बरोबर त्याला प्रसंगी संघर्ष करावा लागतो.

आबाराव शेळके जमीन-जुमला असलेला सावकार असतो. तो दुष्काळात होरपळलेल्या शेतकऱ्यांच्या दयनीय अवस्थेत फायदा घेतो. स्वतःचा स्वार्थ साधण्यासाठी तो चारण्याअभावी लोकांनी सोडलेला बैलांना फुकट सांभाळतो व त्याबद्दल शेतीकडे शेतकऱ्यांना आपल्या शेतावर राबवतो. दुसऱ्या बाजूला सुखदेवची आई राहीबाईला आपल्या बैलावर खूप जीव असतो. दुष्काळात ते तीन-तीन रुपयाला गवताची पेंडी आणून बैलांना खायला घालते व त्याचबरोबर आपल्या मुलीला त्रास घायला नको म्हणून त्याचेही गुरांढोर सांभाळताना दिसते. दुष्काळी परिस्थिती ती आपल्या ढोरांवर खूप जीव लावते. गुरां विकतात तेव्हा त्यांना बघून तिच्या डोळ्यांना आसवं येतात. तिला खूप दुःख होते. राहीबाई मनमिळाऊ तसेच सहनशील वृत्तीची आहे. हे तिच्या व्यक्तिमत्त्वावरून स्पष्ट होते. कारण स्वतःच्या गुरांची आबाळ होत असताना मुलीला त्रास होऊ नये या भीतीने त्यांचीही सांभाळते. तेव्हा याविषयी बोराडे म्हणतात, "दोन येळलां जेवू उपाशी, तापाशी न्हाऊ पर पावसाळ्या पसूर त्यांची जनावर सांभाळा."³ यावरून राहीबाईच्या मनातील मुली विषयीची तळमळ ओढ दिसून येते. त्याच बरोबर या कादंबरीतील इतर व्यक्तिरेखा मधून सरपंच मलाहारी सुखदेवला मदत करताना दिसतो. तसेच रंगनाथ फावडे, जयराम शिंदे, बाळू शेलार, पवार, सातपुते या व्यक्तिरेखा आहेत.

एकूणच रा. रं. बोराडे यांनी 'चारापाणी' या कादंबरीतून दुष्काळी परिस्थितीमुळे सर्वसामान्य शेतकऱ्यांचे, त्यांच्या पोराने कशाप्रकारे हाल होतात. तसेच दुष्काळामुळे कोणकोणत्या प्रकारचे प्रश्न निर्माण होतात. याचे वास्तव चित्रण रेखाटलेले दिसून येते.

'तहान' कादंबरीतून सदानंद देशमुख यांनी मराठवाड्यातील दुष्काळामुळे पाणी टंचाईच्या पार्श्वभूमीवर धगधगत्या ग्रामीण जीवनाचे वास्तव चित्रण रेखाटलेले आहे. 'तहान' या शीर्षकाद्वारे या कादंबरीचे कथानक लक्षात येते.

'सारंगपूर' गावात दुष्काळी परिस्थितीमुळे भयावह परिस्थिती निर्माण होते. यात गावातील राघोजी शेवाळीचे कुटुंब अग्रस्थानी ठेवून दुष्काळी परिस्थितीची भयावहता चित्रित केलेली आहे. परंतु पाणीटंचाईमुळे उदभवलेल्या परिस्थितीचे चित्रण एकट्या राघोजीचे राहत नसून संपूर्ण गावाचे, प्रदेशाचे होताना दिसून येते.

कादंबरीच्या सुरुवातीला शेतकरी सुखी दर्शविला आहे. तदनंतर निसर्गाच्या अवकूपेमुळे गावात दुष्काळ होतो. या दुष्काळाची झळ शेतकऱ्यांपासून तर त्यांच्यावर अवलंबून असलेल्या प्राणी पशू-पक्षी यांनाही बसते. यातून राघोजीचा मुलगा बबन शेवाळे तरुण शेतकरी कुटुंबाच्या उदरनिर्वाहासाठी पाणी विकण्याचा व्यवसाय सुरू करतो. परंतु राघोजी त्याला विरोध करतो. कारण त्या पाण्याच्या व्यवसायात त्याचे बैल मुरत्या आणि छबिल्याचे हाल होतात. परंतु राघोजी ला विरोध करून बबन व्यवसाय सुरूच ठेवतो. त्यातून मिळणाऱ्या पैशातून बबनची चंगळवादी वृत्ती वाढते. याच काळात त्याचे रत्ना नावाच्या मुलीशी प्रेम प्रकरण होते. दुसऱ्या बाजूला संपूर्ण गाव पाणीटंचाईमुळे होरपळून निघाले, प्यायला पाणी मिळत नाही. बैलांना चारा नसतो अशा अवरथेत गावकरी असतांना विहिरीवर पाणी काढण्यासाठी गेलेल्या एका चिमुकलीचा मृत्यू होतो. गावात पाण्यावरून भांडणे होतात. माणसांच्या मारामान्या होऊन भांडण पोलीस स्टेशन पर्यंत जाते. यातच पारखेड नावाच्या छोट्याशा वाडीत आग लागते. आग विझवायला पाणीच नसल्यामुळे या गरीब शेतकऱ्यांच्या संसारा बरोबर गुरेढोरे जळून खाक होतात. कालांतराने रत्नाचे प्रेम प्रकरणातून तो अस्वस्थ होऊन रात्रीच्या अंधारात नाहीसा होतो.

एकूणच 'तहान' मधून दुष्काळाच्या वास्तव चित्रणा बरोबरच राघोजी शेवाळे सारख्या एका जातिवंत सर्वसामान्य शेतकऱ्याच्या मानसिकतेचेही चित्रण रेखाटलेले आहे. राघोजी व्यक्तिरेखाला वाचकांच्या काळजाचा ठाव होतो. याविषयी द. ता. भोसले म्हणतात की, "राघोजी चे पात्र कमालीचे संवेदनशील, सुसंस्कारी, जीवनातल्या सार्थकतेची चांगली जाण असलेले, भूमीवर कमालीचे प्रेम करणारे, आधी बैलांना भरून मग स्वतः घास खाणारी अन् त्यांच्या उपेक्षेतून तिळतिळ तुटणारी व्यक्तिरेखा आहे."⁴

यातून दिसते की, स्वतःचा पोराने पेक्षा बैलावर जीवापाड प्रेम करणारी ही शेतकऱ्यांची संस्कृती आहे. एकंदरीत 'तहान' ही अस्सल ग्रामीण जीवनाचे वास्तव दर्शन घडवणारी कादंबरी असून ग्रामीण भागातील दुष्काळाचे वास्तवपूर्ण चित्रण रेखाटणारी दिसून येते.

तदनंतर पखाल, जोहड, पाणी या कादंबऱ्यांतूनही पाण्याच्या दुष्काळाचे चित्र रेखाटलेले दिसून येते.

सारांश

एकंदरीत मराठी ग्रामीण कादंबरी या साहित्य प्रकारात ग्रामीण कादंबरीने आपले स्थान अव्वल ठेवले आहे. वरील विवेचनातून 'पिराज पाटील', 'शापित' 'चारापाणी' व 'तहान' या कादंबरीतून आलेल्या ग्रामीण भागातील गाव, परिसरावर पाण्याच्या दुष्काळाचे सावट आल्यानंतर मानवासह त्यांच्यावर अवलंबून असणारे गुरेढोरे, प्राणी, पशू-पक्षी यांचे किती भयावह हाल होऊन त्यांना यातना सोसाव्या लागतात, हे अभ्यासले. तसेच या दुष्काळाच्या फायदा घेत सावकार, पोलीस, बँक अधिकारी, व्यापारी, कर्मचारी, सरकारी नोकर ही लोक कशाप्रकारे गरीब शेतकऱ्यांची लुबाडपूक करून त्याला फसवितात त्यांचे चित्र रेखाटलेले आहे. एकूणच सदर कादंबरीतून दुष्काळाचे वास्तव चित्रण कादंबरीकारांनी प्रभावीपणे मांडण्याचा प्रयत्न केल्याचे दिसून येते. आणि म्हणूनच मराठी ग्रामीण कादंबरी ही वाचकांच्या काळजाचा ठाव घेणारी ठरताना दिसते.

संदर्भ

1. यादव आनंद (संपा.) धनुर्धारी (मूळ कादंबरी) पिराज पाटील, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे तृतीय आवृत्ती, 26 जानेवारी-2000 पृ.99
2. ठाकूर रवींद्र, मराठी ग्रामीण कादंबरी, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे, जानेवारी-1993 पृ.8
3. बोराडे रा. र., चारापाणी, साकेत प्रकाशन, औरंगाबाद, वि. आवृत्ती, पृ.59
4. भोसले द. ता., साहित्य आस्वाद आणि अनुभव, ग्रंथाली प्रकाशन, मुंबई, प्रथमावृत्ती 2012 पृ.187